

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Muslima Zaripova¹

¹ Qashqadaryo viloyati PYMO‘MM Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O‘RGATISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mantiqiy fikrlashga o‘rgatishning o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, mantiq ta‘limining muhim jihatlari qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: intellektual, mantiqiy fikrlash, aqliy faoliyat, mustaqil fikrlash, mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari.

Kirish (Introduction). Bugungi kunda intellektual rivojlangan yosh avlodni tarbiyalash, umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifati va uni baholashning xalqaro standartlarini joriy etish orqali tubdan yaxshilash, yoshlarda mustaqil va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shunga muvofiq, mantiqiy fikrlashning pedagogik tomonlarini o‘rganish o‘quvchilar mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarning tashkil qilish shakllari, metodlari, vositalari, omillari va shart-sharoitlarini ishlab chiqish va tajribalar asosida ularning samaradorligini baholashdan iborat bo‘ladi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagilar muhim: tahlil qilish, sintez qilish, tushunchalar bilan ishlash, xulosa chiqarish, mulohaza yuritish, bahslashish va eng muhimi – mustaqil fikrlash odatini rivojlantirish, g‘ayrioddiy yechimlarni izlash. Aqliy faoliyat boshqa har qanday faoliyat kabi o‘qitilishi va rivojlanishi kerak. Zamonaviy dunyoda bola ko‘pincha shunga o‘xshash qiyinchiliklarga duch keladi, shuning uchun mantiqiy fikrlashga o‘rgatish bugungi kunda eng dolzarb hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Boshlang‘ich fikrlash usullari I.P.Pavlov, V.Kehler, N.N.Ladigin-Kotes va boshqa olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Intellektual fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish nazariyasi P.Y.Halperin tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu nazariya ichki intellektual va tashqi amaliy amallar orasidagi

genetik munosabatlarga asoslanadi. S.L.Rubinshteyn "Fikrlash va uning tadqiqotlari yo'llari" kitobida fikrlash – yagona jarayon bo'lgan bilimlarni joriy qilish va qo'llashdir. O'zlashtirish jarayonida zarur bo'lgan axborot va usullardan tajribada foydalanish va ularni yangi sharoitda qo'llash tushuniladi.

Ta'lim oluvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish muammolari L.S.Vygotskiy, P.P.Blonsky, Y.A.Comenius, J.Dewey, V.A.Suxomilinskiy, K.D.Ushinsky, P.Y.Galperin, V.V.Davydov, L.V.Zankovlarning ilmiy tadqiqot ishlarida keng yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Mantiqiy fikrlash – o'z maqsadlari, motivlari, operatsion funksiyalari va natijalariga ega bo'lgan aqliy faoliyatdir. U turli yo'llar bilan tavsiflanishi mumkin: ma'lumotni o'zlashtirish va qayta ishlashning eng yuqori darajasi va voqelik obyektlari o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish, obyektlar va hodisalarning aniq xususiyatlarini namoyon qilish jarayoni va natijada ular haqida g'oyalarni shakllantirish, atrofdagi voqelik va dunyoni bilish jarayoni sifatida u haqidagi tushunchalar va g'oyalarni tinimsiz to'ldirishga asoslangan. Ammo, qanday talqin qilinishidan qat'i nazar, shuni aniqlash mumkinki, insonning tafakkuri qanchalik yaxshi bo'lsa, u tashqi dunyo va insonlar bilan shunchalik samarali munosabatda bo'lishi, o'rganishi, hodisalar va haqiqatlarni tushunishi mumkin.

Mantiqiy fikrlash qobiliyati tezroq qaror qabul qilish, mantiqiy zanjirlar yaratish, turli obyektlar orasidagi munosabatlarni topish va natijani qisqa muddatda oldindan belgilash imkonini beradi.

Mantiqiy fikrlash atrofimizdagi turli xil vaziyatlarni yoki obyektlarni mulohaza qilish, bahslashish va tushuntirish vositasi deb hisoblanadi.

"Mantiqiy fikrlash" tushunchasini biz ikki qismga ajratamiz: fikrlash va mantiq.

Fikrlash – bu axborotni qayta ishlashning intellektual jarayoni va obyektlar, ularning xususiyatlari yoki atrofdagi dunyo fenomenlari o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishdir.

Mantiq yunon tilidan tarjima qilinganda bir necha ma'nolari bor: "to'g'ri fikrlash", "fikrlash san'ati".

Mantiqiy fikrlashning bir nechta turlarini ajratish mumkin:

1. Tasviriy-mantiqiy fikrlash. Vizual-shakliy tafakkur aslida obyekt yoki hodisaning turli xil haqiqiy xususiyatlarining xilma-xilligini aniq qilib yaratishga imkon beruvchi "tasavvur" so'ziga sinonimdir. Biror kishining bu kabi aqliy faoliyati taxminan 1,5 yoshdan boshlab bolalikda shakllanadi.
2. Mavhum-mantiqiy fikrlash jarayonini tabiatda bo'lmagan (tovushsiz) toifalar orqali amalga oshirish. Mavhum tushuncha nafaqat real obyektlar o'rtasida, balki fikrning o'zi yaratgan mavhum va majoziy tasvirlar o'rtasidagi munosabatlarga ham ta'sir qiladi.
3. Og'zaki mantiqiy fikrlash – mantiqiy fikrlash turlaridan biri, ulardan foydalanish til moslamalari va nutq tuzilmalaridan iborat. Og'zaki-mantiqiy fikrlash zarur ommaviy so'zlashuv, matnlarni yozish, bahs-munozaralarni olib borish va boshqa hollarda fikrni til yordamida ifodalash uchun zarur.

Mantiqiy vositalardan inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida, shu jumladan, aniq va gumanitar, iqtisodiyot va biznesda, ritorika va ma'ruza, ijodiy jarayon va ixtirolarda foydalaniladi. Ba'zi hollarda, masalan, matematika, falsafa, texnologiya bo'yicha qat'iy va

rasmiylashtirilgan mantiq qo'llaniladi. Boshqa holatlarda mantiq faqatgina iqtisodiy, tarixiy yoki oddiy "hayot" sharoitlarida xulosa chiqarish uchun foydali texnikani taqdim etadi.

Mantiqiy fikrlash jarayonida quyidagilar amalga oshiriladi:

- ✓ to'g'ri xulosaga olib keladigan to'g'ri usul tanlanadi;
- ✓ tezroq va yaxshiroq o'ylash imkoni mavjud;
- ✓ o'z fikrlarini ifodalash imkoniyati bor;
- ✓ insonlarning xulosalarida xatolarni aniqlash va bartaraf etish mumkin;
- ✓ suhbatdoshlarda ishonch hosil qilish uchun to'g'ri argumentlardan foydalanish mumkin.

Mantiqiy fikrlash qobiliyati turli fikrlash jarayonlarini qo'llashda ko'plab ko'nikmalarni birlashtiradi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Mantiqning nazariy asoslarini bilish.
2. Tasniflash, aniqlashtirish, umumlashtirish, taqqoslash va boshqalar kabi aqliy operatsiyalarni to'g'ri bajarish qobiliyati.
3. Fikrlashning asosiy shakllaridan ishonchli foydalanish: konsepsiya, xulosa chiqarish.
4. Mantiq qonunlariga muvofiq fikrni isbotlash qobiliyati.
5. Murakkab mantiqiy muammolarni tez va samarali ravishda yechish (amaliy).

Albatta, bunday fikrlashlar mantiqni ta'riflash, tasniflash, tasdiqlash, rad etish, inkor etish, tasavvur qilish va boshqalar sifatida qo'llash orqali har bir inson uning fikrlash faoliyatida qo'llaniladi.

Mantiqqa doir ta'limning ikki asosiy jihati bor: nazariy va amaliy.

Nazariy mantiq umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitiladigan, ta'lim oluvchilarni asosiy toifalar, qonunlar va mantiqiy qoidalar bilan tanishtiradi.

Amaliy mashg'ulotlar hayotda olingan bilimlarni qo'llashga qaratilgan. Shu bilan birga, amalda zamonaviy amaliy mashg'ulotlar odatda turli testlarning o'tkazilishi va aqlning rivojlanish darajasini tekshirish uchun muammolarni hal qilish bilan bog'liq va shu sababli haqiqiy hayot sharoitida mantiqni qo'llashga ta'sir qilmaydi.

Mantiqiy mohiyatni egallash uchun nazariy va amaliy jihatlarni birlashtirish kerak. Avtomatlashtirilgan mantiqiy vositalarni shakllantirishga va real vaziyatlarda ularni qo'llash maqsadida olingan bilimlarni aniqlashga yo'naltirish lozim.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlari amaliy darslarda yaqqol namoyon bo'ladi. Mantiqiy fikrlash jarayoni quyidagi xususiyatlarga ega:

- mantiqiy fikrlash savol berish va masalani yechish jarayonidan boshlanadi;
- mantiqiy fikrlash muhitini yaratish uchun aniq dalillar keltirish kerak.

Mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishi o'quvchiga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- ✓ o'quvchilarning fikrlash jarayoni tezlashadi;
- ✓ o'quvchilar o'z oldiga aniq maqsadlar qo'ya boshlaydi va ularga erishish yo'llarini izlaydi;

- ✓ o'quvchilar bir-biri bilan faol muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'la boshlaydilar;
- ✓ o'quvchilarning bilim olishga, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishga qiziqishini oshirish;
- ✓ o'quvchilarning o'quv jarayonida faolligi;
- ✓ o'quvchilarda ular orasida paydo bo'ladigan turli fikrlarni tinglashga, kuzatishga ishtiyoqi ortadi;
- ✓ o'quvchilar o'z fikrlarini dadil bayon etishlari kerak;
- ✓ o'quvchilar olgan bilim va tushunchalarini qayta ishlay oladilar va undan fikr bildirishda foydalana oladilar.

Shunday qilib, mantiqiy fikrlashning rivojlanishi pedagogik jarayonning muhim qismidir. Ta'lim oluvchilarning o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon etishiga yordam berish, tashabbuskorlikni rivojlantirish, mustaqillikka erishish, ijodkorlik boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Механизм творчества решения нестандартных задач [Электронный ресурс]: учебное пособие / В. В. Дрозина, В. Л. Дильман. —2-е изд. (эл.). — .: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. —255с.: ил.— (Математическое мышление).
2. Маурман М. Развитие интеллекта и его природные качества. - М.: Торговый дом гранд, 2005.-С. 347.
3. Safarova R.G. va boshq. O'quvchilarning bilish faoliyatini kengaytirishga yo'naltirilgan oq'uv vaziyatini fanlar kesimida loyihalash. – T.: Fan va texnologiya nashriyoti, 2013, 148-b.
4. G'ulomov S.S. Dalillarni eslab qolish va g'oyalarni isbotlash. –T.:O.,qituvchi, 2005, 178-b.
5. Shodiyeva M.J. “Personal educational environment” based on the acmelological approach to continuous professional development of primary school teachers technologies // “Scientific views on modern problems of society” International Scientific and Current Research Conferences. Washington, USA. May 10, 2022. P. 71-77. <https://orientalpublication.com/index.php/iscrc/article/view/556>
6. Shodiyeva M.J. Factors affecting teachers 'independent and continuous professional development // Proceedings of International Multidisciplinary Scientific-Remote Online Conference on Innovative Solutions and Advanced Experiments / Samarkand Regional Center for Retraining and Advanced Training of Public Education Staff Samarkand, Uzbekistan. JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. ISSN:2581-4230. Website:journalnx.com, June 18th & 19th, 2020. P. 778-780. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/1676>.
7. Shodiyeva M. Boshlang'ich ta'limni o'qitish jarayonini takomillashtirishda milliy uyg'unlikka ustuvorlik va xalqaro tajribalar. Metodik qo'llanma. – Toshkent.: «Qamar-media» nashriyoti, 2020. – 176 b.